

УДК 7.037.5 (477) "1910/1930"

Анна Пузиркова
здобувач кафедри теорії та історії мистецтва НАОМА
Науковий керівник кандидат мистецтвознавства
Ю. В. Майстренко-Вакуленко

Мистецтвознавчі дослідження розвитку мистецтва сюрреалізму в українському авангарді 1910–1930 років

Анотація. В статті аналізуються результати досліджень українського авангарду, зокрема, специфіки мистецтва сюрреалізму в українському авангарді 1910–1930-х років ХХ ст.

Ключові слова: український авангард, об'єднання, сюрреалізм, вивчення, визначення.

Постановка проблеми. Визначення українського авангарду включає перелік таких художніх напрямків, як: фовізм, експресіонізм, футуризм, кубофутуризм, супрематизм, спектралізм, абстракціонізм, неопримітивізм, до якого відносять і бойчукістів. При цьому, фактично, обходиться тематика сюрреалізму, що, за різних історичних обставин, не набув поширення в Україні, хоча, його наявність у мистецькому процесі 10 – 30-х років ХХ ст. в Україні й не заперечується. Існуючі дослідження містять певні протиріччя стосовно цього питання. Місце сюрреалізму провідні дослідники українського авангарду висвітлюють стисло, або й зовсім не згадують про нього. Явище сюрреалізму в мистецтві українського авангарду й досі лишається недослідженим.

Мета дослідження. На базі аналізу досліджень українського авангарду визначити місце і роль сюрреалізму в мистецтві українського авангарду 1910 – 1930 років ХХ-го ст.

Актуальність дослідження. Явище українського авангарду, про яке відкрито заговорили лише в 70-ті роки минулого сторіччя, має широке поле для дослідження. Невирішені питання, пов'язані з вивченням окремих мистецьких тенденцій, діяльності творчих об'єднань та персоналій, з роками набувають дедалі більшої актуальності.

Зв'язок з науковими та практичними завданнями. Дослідження продовжує наукові пошуки в галузі українського авангарду першої третини ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає Д. Горбачов, розглядаючи і класифікуючи основні напрямки розвитку авангарду в Україні, в своєму виданні «Український авангард 1910–1930 років», художники львівського об'єднання *Artes* «опанували сюрреалізм в його європейській формі». Автор зауважує, що сюрреалізм не обійшов і декотрих художників паризької української групи, наприклад, М. Андрієнка-Не-

читайла [2, с. 11] Аналогічно їй у виданні «Avantgard & Ukraine» повторюється цей меседж [1].

Віта Сусак, у своїй праці «Українські митці Парижа 1900–1930» [7], також наводить приклад М. Андрієнка, як того, хто пережив захоплення сюрреалістичним біоморфізмом. М. Шкандрій, у передмові до видання «Феномен українського авангарду 1910–1935» [8], питання сюрреалізму в українському авангарді оминає.

О. Рішко, у книзі «Мистецтво Львова першої половини ХХ століття» [5], акцентує увагу на діяльності львівського об'єднання *Artes*, як такого, що підпало під сюрреалістичні впливи. В. Сидоренко, в дослідженні «Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань» [6], даючи визначення сюрреалізму як одному з наслідків дадаїстського руху, не зачіпає питання сюрреалізму в діяльності українських авангардистів. Навіть говорячи про *Artes* загалом, він приділяє більше уваги АНУМ серед творчих об'єднань Західної України.

Докладніше розглядає явище сюрреалізму в українському модернізмі 1910–1930 років Т. Лупій у своєму дисертаційному дослідженні «Інтеграція західноєвропейських художніх течій в образотворчому мистецтві Львова першої третини ХХ ст.» [4].

Наукова новизна дослідження. Вперше проаналізовані дослідження українського авангарду першої третини ХХ ст. щодо проблем висвітлення сюрреалістичних тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Сюрреалізм – літературно-мистецький рух, заснований поетом Андре Бретоном у 1924 році, що став одним з найпотужніших рухів класичного модернізму в Європі. Це не тільки

мистецтво, а, насамперед, філософія, заклик проти суспільної моральної кризи. Як зазначав Сальвадор Далі: «...не я граю роль клоуна, але жахливо цинічне і при тому несвідомо наївне суспільство, що за грою в серйозність ховає власне безумство» [1, с. 36]. Митці, що зібралися в Парижі на початку 20-х років, поділяли глибоке розчарування матеріалістичною культурою буржуазного суспільства, на яку, за їхніми переконаннями, лягала відповідальність за розв'язання Першої світової війни та її наслідки [1, с. 7]. Художні засади нового сюрреалістичного мистецтва розвивалися на базі так само виразно протестного дадаїстського руху, філософські – на базі досліджень Зигмунда Фрейда. Сюрреалізм являє собою і досі невичерпне джерело, як невичерпною є людська фантазія та індивідуальним – внутрішній простір.

Потужний сюрреалістичний рух, однак, не набув відповідного поширення в українському модернізмі. Пошук кольорів та геометричне модерне формотворення абсолютно превалюють у мистецтві українського авангарду 1910–1930 років ХХ ст. Слід зазначити також, що, загалом, діяльність митців Сходу та Півдня України в цей період була відчутно авангарднішою, тоді як більшість об'єднань Західної України ще виразно тяжіли до сецесії. Визначення сюрреалізму відсутнє в діяльності більшості відомих художніх об'єднань: АРМУ, ОСМУ, харківської групи «Блакитна лілея», Союзу сімох тощо, що діяли у Східній та Південній Україні, де провідними постатями в мистецтві авангарду були О. Богомазов, О. Екстер, К. Малевич, В. Пальмов, брати Бурлюки. Однак, обходячи певною мірою період радикального кубізму, кубо-

футуризму та геометричні абстракції, саме художні групи Західної України частково переймають у цей час деякі ознаки сюрреалістичних тенденцій.

Мистецькі об'єднання Західної України були, порівняно з об'єднаннями, що діяли у Східній та Південній Україні, досить численними. Зокрема, це групи: ГДУМ – об'єднання діячів українського мистецтва, завданням якого було виховання молоді в руслі національних традицій; Союз львівських мисткинь (1917–1927), що утворився як союз польських артисток; Паризький комітет, або група капістів, де був відчутний вплив Сезана, кубістів, Матіса; АНУМ (1931–1939) – одна з найбільших груп, куди входили «українські парижани», також базувалася на європейських засадах. У складі її були, зокрема, Я. Музика, М. Андрієнко, Роман і Маргіт Сельські. Серед експонентів групи – О. Архипенко, М. Бойчук, О. Кульчицька, С. Налешинська, О. Новаківський та багато інших [5]. Та, знову ж таки, їхні пошуки були далекими, як від виразного авангардизму форми, так і від сюрреалізму.

Характеристику певних творів як сюрреалістичних можна іноді зустріти в оцінці діяльності львівської групи Artes (1929–1935) – групи, утвореної під впливом численних європейських вражень та саме для впровадження авангардних пошуків [5, с. 47]. Це було об'єднання молодих митців. Засновники та члени Artes – випускники Краківської академії мистецтв. До групи входили, зокрема, Тадей Войцеховський, чію творчість можна розглядати як таку, де відчутний вплив сюрреалізму та Маргіт Райх. Однак, О. Ріпко не називає конкретних імен. Найконкретніше висловлюється Т. Лупій,

у своєму дисертаційному дослідженні, наводячи цитування критика В. Козицького, рецензента видання «Слово польське», що відзначив представника групи Artes Є. Яніша як найбільш радикального сюрреаліста, а всіх артесівців зараховував до «поміркованих сюрреалістів» [4]. Це один з небагатьох випадків, коли на адресу сюрреалізму в українському мистецтві спрямовані конкретні посилання. Т. Лупій наводить також цитування критика Ежи Понтера до виставки Artes 1930 року, де, зокрема, зазначено: «Ціла гама мистецьких напрямків знаходить своє вираження у виставлених творах, так що виставка ця надавалася б як ілюстрація до доповіді про етапи, якими пройшло малярство в останніх десятиріччях, відходячи від реалізму, через імпресіонізм, фовізм, експресіонізм, кубізм, аж до сюрреалізму...» [4, с. 120]. Однак, це не полегшує справи визначення сюрреалізму в мистецтві українського авангарду, адже, стосовно діяльності об'єднання Artes, іноді важко чітко провести межу між польськими та українськими митцями.

Паралельно з авангардними пошуками в Україні розвивається і діяльність так званих «українських парижан». Та суттєвого впливу сюрреалізму, як такого, в них майже не відчутно, хоча вони й перебували в епіцентрі подій. Так, у вже згаданому виданні Віти Сусак «Українські мистці Парижа 1900–1939» [7] зазначено, що серед тих, хто діяв у Парижі в час після проголошення сюрреалістичного маніфесту, була група В. Полісатива «Товариство для піднесення християнського мистецтва», яке сам митець визначав як поєднання візантизму та футуризму.

Водночас, В. Сусак згадує саме М. Андрієнка, як того, хто захоплював-

ся біоморфізмом. Вочевидь, йдеться про його біоморфічні твори кін. 20-х – поч. 30-х років, до яких він приходив після кубістичних розробок, зокрема, про «Композицію з бананами» (1928). Водночас, Сусак зазначає, що в 30-х роках художник створює серію картин у спрощеній реалістичній манері, сюрреалізм яких полягає не в зображенні підсвідомих комплексів, а в підборі та несподіваному поєднанні існуючих предметів [7, с. 113].

Як вже зазначалося вище, провідний дослідник авангарду в Україні Д. Горбачов, у виданнях «Український авангард 1910–1930 років» та «Avantgarde & Ukraine», повторює меседж саме стосовно М. Андрієнка. Так, в останньому він зауважує, що сюрреалізм торкнувся деяких митців української групи в Парижі, зокрема, Андрієнка-Нечитайла. Та інших прізвищ науковець тут не наводить [1, с. 69]. Зарубіжні дослідники цього питання не порушують.

Сюрреалізм не набув поширення в мистецтві українського авангарду, причому, як Східної, так і Західної України, де в 30-ті роки художники ще мали можливість незалежного розвитку, як з історичних, так і з суб'єктивних при-

чин. Адже, ідеологія сюрреалістичного руху, вочевидь, не була тотожною із завданнями ти ідеями митців українського авангарду початку ХХ ст.

Висновки. Український авангард отримав своє визнання лише в 70-ті роки ХХ ст. З того часу з'явилася певна кількість присвячених йому досліджень, проте лишаються й дискусійні питання, що потребують подальшого вивчення. Одним з них є визначення місця сюрреалізму в авангардному мистецтві України 1910–1930 років. На сьогодні, вплив сюрреалістичного руху на мистецтво українського авангарду все ще залишається невизначеним. У дослідженнях українського авангарду згадуються лише декілька імен митців, чия творчість має сюрреалістичні розробки. Водночас, зрозуміло, що серед усіх авангардних рухів початку ХХ ст., сюрреалізм і дадаїзм в українському модернізмі були найменш поширеними.

Перспективи використання результатів дослідження пов'язані із подальшим дисертаційним дослідженням автора статті на тему українського авангарду 1910–1930 років у європейському контексті.

1. Avantgard & Ukraine / Jo-Anne Birnie Danzker, Igor Jassenjowsky, Joseph Kiblibsky. – Munchen : Klinghard & Biermann, 1993. – 198 с. : іл.

2. Горбачев Д. Український авангард 1910–1930 років : Альбом / Авт.-упоряд. Д. О. Горбачев. – К.: Мистецтво, 1996. – 400 с. : іл.

3. Клингсер-Лерой К. Сюрреализм / Катрин Клингсер-Лерой. – М. : Taschen/Арт-Родник, 2008. – 96 с. : іл.

4. Лупій Т. Інтеграція західноєвропейських художніх течій в образотворчому мистецтві Львова першої третини ХХ ст. : Дис. канд. мистецтвознавства: 17.00.05 / Львівська академія мистецтв. [Текст]. – Львів 2002. – Т. II – 195 с.

5. Ріпко О. Мистецтво Львова першої половини ХХ століття : каталог / О. Ріпко. – Л. : Каменярь, 1996. – 104 с. : іл.

6. Сидоренко В. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть / ІПСМ АМУ. – К. : ВХ [студіо], 2008. – 187 с. : іл.

7. Сусак В. Українські мистці Парижа 1900–1939 / Віта Сусак. – К. : Родовід, 2010. – 408 с. : іл.

8. Шкандрій М. The phenomenon of the Ukrainian avant-gard, 1910–1935: catalog / вступне слово М. Шкандрій. – Winnipeg : The Winnipeg Art Gallery, 2001. – 196 с. : іл.

Искусствоведческие исследования развития искусства сюрреализма в украинском авангарде 1910–1930 годов*Анна Пузырькова*

Аннотация. В статье анализируются имеющиеся исследования украинского авангарда, в частности, специфики искусства сюрреализма в украинском авангарде 1910–1930 годов XX века.

Ключевые слова: украинский авангард, объединения, сюрреализм, изучение, определение.

Research of the development of the surreal art in the Ukrainian avant-garde 1910–1930*Anna Puzyrkova*

Annotation. Surrealism is one of the greatest expressions of 20th century art. Founded in 1924 by the French poet and artist Andre Breton. Surrealism is not only art, but also a philosophical movement, a powerful protest against bourgeois reality. The movement was based on the art of Dadaism and the philosophical ideas of Sigmund Freud. The expression of surrealism in the visual arts is automatism, one of the incarnations is the abstract biomorph.

The art of surrealism did not have a sufficient display in the art of the Ukrainian avant-garde of 1910–1930 years of the twentieth century. Despite the fact that many Ukrainian artists lived at this time in Paris. Researchers of the Ukrainian avant-garde also do not have a common opinion on the issue of surrealism in the art of the Ukrainian avant-garde. Some of them note that in the works of one of the avant-garde groups of Western Ukraine, the «Artes» group, there are tendencies of surrealism. At the same time, there are very few names of artists developing in their art surrealism. One of the most frequently mentioned names is the name of Mikhail Andriyenko-Nechitaila.

In the works of numerous artistic groups of Eastern and Southern Ukraine there are no tendencies in the art of surrealism. These groups develop mainly the ideas of Cubism, Expressionism, Cubo-Futurism, Constructivism, Neo-primitivism, and also, traditional art. The most outstanding avant-garde art is here: Oleksandr Bogomazov, Oleksandra Ekster and of course Kazimir Malevich with his Suprematism. Also Victor Palmov, the Burliuk brothers. A separate place is occupied by Mikhail Boychuk with his Neo-Byzantium.

Creativity groups of artists of Western Ukraine are less avant-garde. Here and in the 30-ies strongly influenced by the Secession. But it is here that the art of surrealism develops a little. This is indicated by researchers Dmitry Gorbachev and Tatiana Lupiy. This may be happening in a group «Artes» created in 1929 by young artists from Poland and Ukraine.

The issues of the place and role of the art of surrealism in the art of the Ukrainian avant-garde of 1910–1930 still require careful consideration and research.

Keywords: Ukrainian avant-garde, creative associations, surrealism, study, definition.